

Ks. dr hab. prof. UAM Dariusz Kwiatkowski
Uniwersytet im Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydział Teologiczny

Recenzja rozprawy doktorskiej ks. mgr. Andrzeja Hładkiego zatytułowanej: „Rola biskupa Wilhelma Pluty w recepcji posoborowej odnowy liturgicznej w diecezji zielonogórsko-gorzowskiej”, napisanej na Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu, pod kierunkiem ks. prof. Stanisława Araszczuka

Wprowadzenie

Nauka Soboru Watykańskiego II wyrażona w Konstytucji o Kościele stwierdza, że biskupi jako następcy Apostołów, którym została powierzona misja pasterzowania Kościołowi, przez włożenie rąk i modlitwę święceń *w sposób szczególnie i widoczny podejmują rolę samego Chrystusa Nauczyciela, Pasterza i Kapłana i działają w Jego osobie* (KK 21). Biorąc jako punkt wyjścia te stwierdzenia, dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele precyzuje misję biskupa wobec Kościoła w słowach: *Poszczególni biskupi, którym została powierzona troska o Kościół partykularny, pod zwierzchnictwem papieża, w imię Pana otaczają opieką pasterską swoje owce, jako właściwi, zwyczajni i bezpośredni ich pasterze, wypełniając względem nich posługę nauczania, uświęcania i kierowania* (DB 11). Soborowe wypowiedzi chcą przez to podkreślić, że nie tylko rządy biskupa winny mieć charakter pasterski, ale także jego nauczanie i sprawowanie sakramentów mają nosić znamiona działalności pasterza, prowadzącego lud do zbawienia. Ojciec Święty Jan Paweł II zwraca uwagę, że ta potrójna funkcja (*triplex munus*) wyraża całą posługę pasterską (*munus pastorale*) biskupa, której źródło znajdziemy w słowach Jezusa: *Dana Mi jest wszelka władza w niebie i na ziemi. Idźcie więc i nauczajcie wszystkie narody, udzielając im chrztu w imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego. Uczcie je zachowywać wszystko, co wam przykazałem. A oto Ja jestem z wami przez wszystkie dni, aż do skończenia świata* (Mt 28,18-20) (*Pastores gregis*, 9).

Przywołując zadania biskupów diecezjalnych, podkreśla się ich rolę w diecezji oraz ich odpowiedzialność za różne przestrzenie życia powierzonym ich trosce wiernym. W tym kontekście nie można pominąć liturgii. Biskup jest pierwszym liturgiem w diecezji, a celebracje, którym przewodniczy powinny być wzorcowe dla wszystkich innych szafarzy sakramentów. Biskup ma także w diecezji najwyższe możliwości stanowienia prawa liturgicznego. Przede wszystkim chodzi tutaj o roztropne wprowadzanie wszelkich reform i zmian proponowanych przez Stolicę Apostolską, dokonywanie adaptacji liturgicznych, na ile przepisy kościelne na to pozwalają, i tworzenie własnych praw, zgodnych z nauką Kościoła.

W tym kontekście trzeba zauważyć i docenić odpowiedzialność biskupów w okresie reformy liturgicznej Soboru Watykańskiego II. Polscy biskupi nie tylko czynnie uczestniczyli w obradach tegoż Soboru, ale przede wszystkim wprowadzali reformy w Kościele w Polsce. Było to zadanie dość trudne, gdyż z jednej strony władze ówczesnej Polski bardzo ingerowały w życie Kościoła, a z drugiej strony wierni i wielu duchownych byli bardzo przyzwyczajeni do tradycyjnych form celebrowania liturgii i nabożeństw ludowych. Mając na uwadze trudności z publikowaniem nowych ksiąg liturgicznych i dokumentów Stolicy Apostolskiej oraz troskę o zachowanie tego, co było dobre w kulcie Kościoła w Polsce, biskupi podejmowali nietatwe zadanie wprowadzania tego, co było nowe.

W recepcję reform liturgicznych Soboru Watykańskiego II było zaangażowanych wielu polskich biskupów. Jednym z nich był niewątpliwie biskup diecezji zielonogórsko-gorzowskiej Wilhelm Pluta (1910-1986). Warto zaznaczyć, że obecnie trwa proces beatyfikacyjny biskupa Pluty, co wskazuje na wyjątkowość jego osobowości i posługi pasterskiej w trudnych, komunistycznych czasach. Istnieje kilka opracowań o działalności sługi Bożego biskupa Wilhelma Pluty, ale jak dotąd brakowało opracowania dotyczącego zaangażowania Biskupa w życie liturgiczne Kościoła powszechnego i kościoła diecezjalnego, którego był pasterzem. Stąd należy przyjąć z radością dysertację doktorską ks. mgra Andrzeja Hładkiego, który w systematyczny sposób ukazuje wkład biskupa Pluty w recepcję reform liturgicznych Soboru Watykańskiego II na terenie diecezji zielonogórsko-gorzowskiej (Autor wyjaśnia we wstępie dlaczego używa pojęcia „diecezja zielonogórsko-gorzowska”, a nie „diecezja gorzowska”).

1. Cel, problem, źródła i metoda dysertacji

Cel dysertacji doktorskiej ks. mgra Andrzeja Hładkiego został zawarty w tytule rozprawy. Autor pragnął odpowiedzieć na pytanie: na ile pasterska działalność biskupa Wilhelma Pluty wpłynęła na recepcję odnowy liturgicznej w diecezji zielonogórsko-gorzowskiej? Cel ten wyznaczył także obszary badawcze dla Autora dysertacji. Dokonując źródłowej analizy tekstów Biskupa Pluty, badał na ile Biskup w swojej diecezji wprowadził autorską metodę recepcji soborowej reformy liturgicznej, która była oparta na liturgicznej formacji duchowieństwa i wiernych świeckich diecezji zielonogórsko-gorzowskiej. Jest to ważne, ponieważ właściwa odnowa liturgii dokonuje się w Kościołach lokalnych pod kierunkiem miejscowego biskupa.

Chcąc osiągnąć zamierzony cel Doktorant dokonał bardzo szczegółowej analizy nauczania biskupa Pluty, które obejmuje ok. 1300 stron maszynopisu. Autor zauważył również, że w bibliografii jego prac naukowych znajduje się ponad 230 pozycji. Składają na nią cztery

wydane drukiem książki i ponad dziesięć w maszynopisie. Dorobek naukowy biskupa W. Pluty można zasadniczo podzielić na kilka grup tematycznych, które odnoszą się do teologii pastoralnej z opracowaniami dotyczącymi duszpasterstwa sakramentalnego. Drugą grupą są teksty związane z teologią duchowości obejmującą formację laikatu, zwłaszcza grup i zespołów. Natomiast trzecią grupą są materiały dotyczące formacji duszpasterzy. Należy podkreślić, że wszystkie te opracowania zostały systematycznie i przejrzyście wykazane w bardzo bogatej bibliografii zamieszczonej w dysertacji Doktoranta.

Oprócz tych podstawowych źródeł Autor dysertacji przebadał liczne dokumenty Nauczycielskiego Kościoła (dokumenty *Vaticanum II*, pisma papieży, dokumenty rzymskich kongregacji), dokumenty Episkopatu Polski, dokumenty diecezji zielonogórsko-gorzowskiej, księgi liturgiczne wydane po Soborze Watykańskim II i wiele monografii i artykułów liturgistów polskich i włoskich. Bibliografia dysertacji jest bardzo bogata i logicznie uporządkowana (s. 8-25).

Postawiony cel dysertacji domagał się odpowiednich metod badawczych. Autor posłużył się metodami stosowanymi w teologii liturgicznej. W rozprawie zastosował dwie metody naukowe: indukcyjną i dedukcyjną. Autor ma świadomość, że są to metody ogólne, mające zastosowanie w wielu naukach i słusznie podkreśla, że teologia posługuje się zasadniczo metodą dedukcyjną, wyprowadzając z aksjomatów wiary wciąż nowe twierdzenia. Użycie tej metody jest uzasadnione tym, że odkrywa ona zbawcze misterium i pełnię chrześcijańskiego życia we właściwie rozumianej celebracji jako rzeczywistości skupiającej w sobie tak misterium, jak i życie chrześcijańskie. W tym kontekście trzeba zauważyć, że pierwszym etapem pracy było zebranie i analiza potrzebnych źródeł w celu ukazania samych założeń reformy liturgicznej Soboru Watykańskiego II, kontekstu historycznego reformy liturgii w omawianej diecezji oraz działań dokonanych w czasie jej realizacji. Wykorzystanie tej metody pozwoliło lepiej zrozumieć sposób recepcji soborowej reformy liturgicznej, który dla diecezji gorzowskiej zaproponował biskup Pluta.

2. Struktura rozprawy

Dysertacja doktorska ks. mgra Andrzeja Hładkiego składa się z wykazu skrótów, bibliografii, wstępu, sześciu rozdziałów, podzielonych na mniejsze jednostki oraz z zakończenia. Poszczególne części rozprawy są logicznie uporządkowane i proporcjonalne. Należy podkreślić, że każdy rozdział posiada krótki wstęp zarysowujący jego tematykę oraz syntetyczne podsumowanie, gdzie można znaleźć syntezę rozdziału oraz wprowadzenie w tematykę następnego rozdziału. Należy zauważyć, że struktura pracy jest bardzo logiczna i

prześlana. Opiera się ona na treściach zawartych w konstytucji o liturgii *Sacrosanctum Concilium*. Właśnie ten dokument, wychodząc od teologicznej definicji liturgii, poprzez kolejne rozdziały pokazuje kierunek reformy liturgicznej nakreślony przez Sobór Watykański II. Autor słusznie zauważa, że dzieło odnowy życia Kościoła zapoczątkowane przez soborową reformę liturgii jest procesem niezwykle złożonym i dalekosiężnym. W dużej mierze zależy on od przekonania i zaangażowania konkretnych ludzi, a szczególnie biskupów. Stąd jest zrozumiałe, że pierwszy rozdział dysertacji został całkowicie poświęcony działalności duszpasterskiej biskupa Wilhelma Pluty w czasie soborowej odnowy Kościoła. Był on prekursorem i jednym z pionierów liturgicznej odnowy Kościoła w swojej diecezji jak również w Kościele w Polsce, zwłaszcza w zachodniej i północnej jej części. Doktorant najpierw ukazuje obecność i zaangażowanie biskupa Pluty w sesjach Soboru Watykańskiego II, by następnie przejść do odpowiedzi na pytanie: jak wskazania odnowy soborowej zawarte w konstytucji o liturgii świętej były przyjmowane i realizowane w konkretnym Kościele lokalnym. Przedstawia zatem posoborową wizję duszpasterstwa w listach i rozporządzeniach pasterskich biskupa Wilhelma Pluty. Autor zauważa i jasno pokazuje, że biskup Wilhelm Pluta posiadał wizję posoborowego duszpasterstwa. Pokazują to przebadane przez Doktoranta listy pasterskie Biskupa, a także w formy organizowania duszpasterstwa liturgicznego w diecezji gorzowskiej.

W drugim rozdziale Autor dysertacji przedstawia sposoby recepcji posoborowej odnowy liturgicznej w działalności pasterskiej biskupa Wilhelma Pluty. Zauważa przy tym, że realizacja postanowień soborowej konstytucji liturgicznej odbywała się w Polsce zgodnie z wydawanymi wtedy różnymi instrukcjami wykonawczymi. Starano się przede wszystkim wskazywać na wymiar duszpasterski w realizacji odnowy soborowej. Najważniejszym etapem we wprowadzaniu reformy liturgicznej, czego miał dużą świadomość biskup Pluta, była stała formacja duchowieństwa i wiernych do odnowionej liturgii. Właściwym miejscem takiej formacji jest przede wszystkim parafia, gdzie w zespołach liturgicznych mogła się dokonywać właściwa recepcja odnowy liturgicznej. Ponieważ, jak uczy *Vaticanum II*, liturgia jest pierwszym i niezastąpionym źródłem, z którego wierni czerpią prawdziwie chrześcijańskiego ducha, duszpasterze w swojej pastoralnej działalności powinni gorliwie dążyć do zapewnienia takiego udziału przez należyłą formację liturgiczną wiernych. Warunkiem realizacji tych postulatów jest formacja duszpasterzy, którzy sami winni być przeniknięci duchem i mocą liturgii i jej nauczycielami. Stąd rodzi się konieczność odpowiedniej formacji liturgicznej duchowieństwa. Postulat wydaje się być aktualny również dzisiaj w 70. Rocznicę wydania

Sacrosanctum Concilium i nauczaniem papieża Franciszka w liście apostolskim *Desiderio desideravi*.

Kolejne trzy rozdziały dysertacji mają podobną strukturę. Autor zastosował właściwy klucz metodologiczny, aby ukazać recepcję reformy liturgicznej w diecezji zielonogórsko-gorzowskiej. Punktem wyjścia jest nauczanie soborowe jako podstawowe źródło i fundament dla reformy, następnie wytyczne Konferencji Episkopatu Polski i w końcu adaptacja reformy w konkretnym Kościele lokalnym. Ten ostatni paragraf każdego rozdziału ukazuje rolę i wizję biskupa Wilhelma Pluty w recepcji soborowej odnowy liturgii w diecezji zielonogórsko-gorzowskiej.

Trzymając się tego klucza metodologicznego, w trzecim rozdziale dysertacji, Autor podjął bardzo ważne zagadnienie związane z misterium Eucharystii w recepcji posoborowej odnowy liturgicznej. W czwartym rozdziale pracy omówił soborową odnowę innych sakramentów i sakramentaliów. W kolejnym rozdziale ukazał soborową wizję odnowy Liturgii Godzin i Roku liturgicznego. W końcu, w ostatnim rozdziale przedstawił zasady odnowy dotyczące muzyki sakralnej i sztuki kościelnej.

3. Osiągnięcia dysertacji

Dysertacja ks. mgra Andrzeja Hładkiego stanowi bardzo cenny wkład naukowy do toczącego się procesu beatyfikacyjnego sługi Bożego ks. bpa Wilhelma Pluty. Rozprawa skupia się przede wszystkim na bardzo bogatej działalności liturgicznej Biskupa. Obejmuje ona jego uczestnictwo w obradach Soboru Watykańskiego i przede wszystkim jego działania podejmowane na rzecz recepcji reform liturgicznych na terenie ówczesnej diecezji gorzowskiej. Autor przedstawia protagonistę soborowych i posoborowych reform liturgicznych w zachodniej i północnej Polsce. Wypełnia w ten sposób swego rodzaju „białą plamę”, która do tej pory istniała wśród opracowań liturgicznych związanych z recepcją reform liturgicznych na terenach powojennej Polski. Dotąd zajmowano się głównie działalnością biskupów i ośrodków naukowych związanych z Lublinem, Opolem, Krakowem czy Warszawą. Tereny zachodniej i północnej Polski w kontekście liturgicznym nie miały dotąd systematycznego opracowania dotyczącego reformy liturgicznej. Autor, ukazując działania podejmowane przez sługę Bożego Biskupa Wilhelma Plutę na rzecz odnowy liturgicznej, wydobywa na światło dzienne niezwykle postać, która całym sercem była zaangażowana w reformę liturgiczną na zachodnich i północnych obszarach Polski.

Badając teksty źródłowe, czyli nauczanie biskupa Wilhelma Pluty (jego nauczanie obejmuje 1300 stron maszynopisu; w bibliografii jego prac naukowych znajduje się ponad 230

pozycji), Autor wskazuje istotę nowoczesnych koncepcji duszpasterskich pasterza diecezji gorzowskiej. Biskup Pluta, był bardzo mocno zaangażowany we wprowadzenie reformy liturgicznej, podkreślał jej znaczenie i wskazywał, że jest ona szczytem, do którego zmierza działalność Kościoła, i zarazem jest źródłem, z którego wypływa cała jego moc (por. KL 10). Doktorant wykazał, badając teksty źródłowe, że bp W. Pluta mocno akcentował główne założenia konstytucji o liturgii i innych dokumentów soborowych i posoborowych, mówiących, że Kościół musi być zbudowany na Słowie Bożym, które buduje wspólnotę Kościoła, na chlebie Bożym, który buduje wspólnotę kultu, i na miłości Bożej, która z kolei buduje wspólnotę miłości. Wszystkie te trzy elementy muszą współgrać, aby skutecznie budować Mistyczne Ciało Jezusa Chrystusa. Takie spojrzenie jest konsekwencją całej teologicznej wizji biskupa, która zasadza się na duchowości indywidualnej, opartej na adoracji, medytacji. Należy zauważyć, że treści te są wciąż aktualne w nauczaniu Kościoła i stanowią istotę jego żywotności.

Autor dysertacji pokazał także odwagę we wprowadzeniu reformy liturgicznej przez bpa Wilhelma Plutę. Zwraca uwagę, że był on autorem odważnych i nowatorskich rozwiązań duszpasterskich. Opracowany przez niego system przygotowania do małżeństwa w tamtych czasach uchodził za pionierski. Nowatorskim działaniem bpa W. Pluty było podkreślenie, że parafia jest wspólnotą wspólnot i dlatego kładł nacisk w duszpasterstwie na tworzenie w parafiach różnych grup i wspólnot, co w latach sześćdziesiątych i na początku siedemdziesiątych było nowością. Należy zauważyć, że wszystkie te projekty ściśle wiążą się z odnowioną po *Vaticanum II* liturgią i są zgodne z soborowym i posoborowym nauczaniem Kościoła.

Biskup Wilhelm Pluta, choć nie był liturgistą w ścisłym znaczeniu tego słowa, to jednak potrafił w swojej diecezji wprowadzić autorską metodę recepcji soborowej reformy liturgicznej, która była oparta na liturgicznej formacji duchowieństwa i wiernych świeckich diecezji gorzowskiej. Z dysertacji doktorskiej ks. mgra A. Hładkiego ujawnia się postać Biskupa, który był dobrym i troskliwym pasterzem, wypełniającym wiernie wskazania polecane dla dobra i uświęcenia powierzonego ludu przez Sobór Watykański II. Autor rozprawy zauważa, że nie był on rewolucjonistą lecz troskliwym realizatorem nauki Kościoła. Niewątpliwie, w wielu aspektach wyprzedził on swoje czasy jako wizjoner, który widział dobro Kościoła poprzez formację duchowieństwa i wiernych, także poprzez liturgię. Inicjację zaczynał od pogłębiania i rozwijania życia modlitewnego, liturgicznego rodzin. To była jego troska o relacje, najpierw w rodzinach, dalej w parafii, między duchownymi, w diecezji.

Doktorant zwrócił uwagę także na nowatorską metodą biskupa W. Pluty w recepcji odnowy liturgicznej. Polegała ona na opracowaniu i wydawaniu potrzebnych do formacji liturgicznej materiałów. Tak zwane *Rozporządzenia Duszpasterskie* biskupa Wilhelma Pluty, stanowiły istotny element komunikacji pastoralnej w Kościele lokalnym, którym kierował. Rozporządzenia te stanowiły istotny element projektowania i prowadzenia soborowej odnowy liturgicznej zarówno na poziomie diecezjalnym, jak i parafialnym. Stąd też ich edycjom towarzyszyły praktyczne zarządzenia. Nie były to więc jedynie działania doraźne, ale zaplanowana strategia pastoralna na wiele lat. Rodzi się pytanie: czy i dziś takie działania nie są wciąż potrzebne?

Autor dysertacji zwrócił także uwagę na sposób wprowadzania reformy liturgicznej w diecezji gorzowskiej, który odpowiadał zasadom przyjętym w całym Kościele w Polsce. Mianowicie została przyjęta zasada stopniowej recepcji soborowej reformy liturgicznej w diecezji. Z jednej strony uchroniło to diecezję gorzowską przed nadużyciami, które miały miejsce na Zachodzie Europy, a z drugiej strony należało brać pod uwagę kontekst życia Kościoła gorzowskiego, który nie był jeszcze w pełni ukształtowany. W tym czasie utrwalala się jeszcze administracja kościelna na Ziemiach Zachodnich. Stąd w początkowej fazie recepcja odnowy liturgicznej napotykała na różnego rodzaju opory. Wielu wtedy uważało, że masowe duszpasterstwo i pełne kościoły wystarczą, że są najlepszym zabezpieczeniem wobec zagrożenia ze strony systemu wojującego ateizmu, który wszelkimi siłami i na różne sposoby zwalczał Kościół. Dlatego też podstawowym kryterium recepcji soborowej odnowy liturgicznej było dla bpa W. Pluty zrozumienie zasad reformy soborowej i stała liturgiczna formacja duchownych i ludzi świeckich w diecezji gorzowskiej.

Należy podkreślić, że propozycje formacji liturgicznej podane przez bpa W. Pluty są wciąż aktualne. Dotyczy to szczególnie przygotowania do przyjęcia sakramentów świętych i stałej opieka duszpasterskiej po ich przyjęciu. Sługa Boży Biskup W. Pluta proponował, aby taka opieka, czy jak mówi obecnie papież Franciszek (List apostolski *Desiderio desideravi*), towarzyszenie trwało kilka lat, aby ci, którzy przyjęli sakramenty święte mogli bardziej włączyć się w budowanie wspólnoty Kościoła. Aktualność postulatów i wizja życia liturgicznego oraz formacja do liturgii proponowane przez biskupa Wilhelma Plutę, stają się zachętą i propozycją do publikacji doktoratu w wersji książkowej.

4. Ogólna ocena rozprawy i pytania dla Doktoranta

Dysertacja doktorska ks. mgra Andrzeja Hładkiego spełnia wszystkie kryteria pracy naukowej. Do bardzo pozytywnych aspektów strony formalnej rozprawy należy zaliczyć: precyzyjny i naukowy język – jednocześnie bardzo przystępny i pisany poprawną polszczyzną; poprawne, konsekwentne i bogate treściowo przypisy; poprawnie sporządzona bardzo bogata bibliografia, obejmująca opracowania także w językach obcych. Jest ona zamieszczona na 17 stronach, zawierająca bardzo bogate teksty źródłowe. Ich zróżnicowanie i ilość mogą stanowić podstawę do pisania kolejnych prac naukowych i artykułów. Należy także podkreślić bardzo dobre podsumowania poszczególnych rozdziałów, staranna i estetyczna strona graficzna rozprawy. Nie ma pracy idealnej, więc i w dysertacji ks. Andrzeja Hładkiego można zauważyć drobne braki. Najpoważniejszym jest brak konsekwencji w zapisach bibliograficznych: w niektórych artykułach z czasopism i dzieł zbiorowych brakuje stron lub są tylko pojedyncze strony, które Autor wykorzystywał w pracy: np.: Kopeć J. J., Liturgia culmen et fons duchowego życia chrześcijanina, „Seminare”, 21(2005)-brak stron; Krakowiak Cz., Koncelebracja Mszy Świętej 50 lat po Sacrosanctum Concilium, „Roczniki Teologiczne”, 11(2014)-brak stron. Takich przypadków jest więcej. Bardzo drobnym mankamentem są nieliczne braki interpunkcyjne i drobne „literówki”. Ponieważ uważam, że dysertacja zasługuje na publikację, warto przedtem dokonać tych drobnych korekt.

Po bardzo interesującej lekturze dysertacji ks. mgra Andrzeja Hładkiego nasuwają się następujące pytania od recenzenta:

1. Co oznacza stwierdzenie „formacja do liturgii” i „formacja przez liturgię”?
2. Jakie przesłanie biskupa Wilhelma Pluty jest najbardziej aktualne dzisiaj w diecezji zielonogórsko-gorzowskiej?

Wniosek końcowy

Dysertacja ks. mgra Andrzeja Hładkiego została napisana w sposób dojrzały merytorycznie, metodologicznie i formalnie Stanowi samodzielne, odkrywcze i poważne osiągnięcie naukowe w pełni odpowiadające wymaganiom stawianym rozprawom doktorskim. Wnoszę zatem o przyjęcie jej przez Senat Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu i o dopuszczenie Doktoranta do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Ks. Dariusz Kwiatkowski

Kalisz, 24 lipca 2023r.

Ks. prof. UAM dr hab. Dariusz Kwiatkowski